

ATATÜRK DÖNEMİNDE AĞIR SANAYİ SORUNSALI

İR FAN KALAYCI *

İnönü Üniversitesi

MEHMET KAYA **

Dicle Üniversitesi

HATİCE Ö. ÇOKGÜNGÖR ***

İstanbul Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmada, Atatürk döneminde ağır sanayi sorunsalı özelinde Türkiye ekonomisinin bir kesiti 'ekonomi-politik' açıdan incelenmektedir. Söz konusu sorunsal, ağır sanayiye geçişi engelleyen tarihsel ve maddi koşullarla ilgilidir. Bu koşullar ağır olduğu içindir ki, ağır sanayiye dayalı kalkınma süreci tıkanıp durmuş ve beklenen 'mucize' gerçekleşmemiştir. Atatürk dönemi bir Batılılaşma dönemi olabilir, fakat bir ağır sanayi dönemi değildir. Çünkü Atatürk döneminde ağır sanayinin kendisi yoktu fakat bunun için yoğun bir özlem ve irade vardı. Ancak iradeyi harekete geçiren yeterli para-sermaye olmayınca ve bu da denk bütçe disipliniyle birleşince, o irade de işlevsiz kalmaktaydı. Ağır sanayicilik, faydacı olarak kabul edilen Atatürk'ün kalkınma modelinin bir bileşenydi; fakat kendi tarihsel koşulları içinde zayıf bir bileşen olarak kaldı. Bu dönem, Tek Parti ve Milli Şef'in karşıt savı olarak 1950'lerde on yıl iktidarını sürdüren bir siyasal yelpazeye büyük bir esin ve deneyim kaynağı oldu.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Ağır Sanayi, Sanayileşme Planları

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü., irfan.kalayci@inonu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-9323-8944

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, kayamehmet@dicle.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-9495-4141

*** Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, hozkurt@istanbul.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-5356-9634



Atf/Cite:

Kalaycı, İ., Kaya, M. & Çokgüngör H. Ö. (2019). Atatürk Döneminde Ağır Sanayi Sorunsalı. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 307-328. DOI:10.31679/adamakademi.544453

HEAVY INDUSTRY PROBLEMATIC IN ATATÜRK ERA

ABSTRACT

In this study, a part of Turkey's economy has been analyzed by political-economy perspective in case of heavy industry problem of Atatürk era. This problem is related to historical and material conditions that prevent the passage of heavy industry. Because these conditions are heavy, the development process based on heavy industry has become clogged and the expected miracle has not occurred. Atatürk era could be a Westernization period but not heavy industry period. Because there was not heavy industry in Atatürk era but there was an intense will and craving. There was not only money and capital but also balance budget discipline to activate this will; so, will became dysfunctional. Heavy industrialism was an element of Atatürk's pragmatic model of development but remained weak as a component in their historical context. This period was a source of great inspiration and experience as a the antithesis of the One-Party and the National Chief that continues its political spectrum and power a decade in 1950s.

Keywords: Atatürk Era, Heavy Industry, Industrialization Plans

Giriş

Ağır sanayi, üretim araçları denilen makinelerin yapıldığı ve bunun için sermaye-yoğun mallarının ve yüksek düzeyde enerjinin kullanılıp yüksek donanımlı mühendis ve işçilerin istihdam edildiği imalat sanayi demektir. Bu anlamda, Atatürk dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları ağır sanayinin Cumhuriyet tarihine damgasını vuran yılları değil, teknik olarak sanayi sektörü ve sanayileşme sorunlarının yaşandığı yılları kapsamaktadır. Bu son derece doğal-normal bir süreçtir. Zira Cumhuriyet rejimine geçen Türkiye, ardılı olduğu Osmanlı devletinden gelişmiş bir sanayi altyapısını miras almadığı gibi I. Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği bir coğrafyanın tüm kötü kaderini paylaşarak yokluklar üzerinde kurulmuştu.

Atatürk döneminin neden ve nasıl bir ağır sanayi özlemiyle geçtiğini araştırırken, temelde Osmanlı'nın bir yüzyıl öncesinden hareket edilebilir. Osmanlı, en büyük rakiplerinden biri olan Avrupa'yı radikal olarak değiştiren iki devrim dalgasına tanık olmuştur: (1) 18. yüzyılda milliyetçilik ve cumhuriyetçilik akımlarını doğuran Fransız Devrimi ile (2) 19. yüzyılda yaygın yapılan ve ekonomide katma değere dönüştürülen icatların bir sonucu olan İngiliz Sanayi Devrimi. Her iki devrime özgül koşullar çerçevesinde büyük duyarlılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

İngiliz (Avrupa) sanayi devriminin Osmanlı'yı ne derecede etkilediği konusunda bazı önemli tartışmalar dikkat çekmektedir. Örneğin; Clark'ın (1974) teşhisine göre Avrupa sanayi devrimi, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz yönde etkilemiş ve çöküşünde de rol oynamıştır. Avrupa mallarının doğuya doğru akışı, 1815'te Napolyon döneminin sona ermesini izleyen yıllarda hızla büyürken Osmanlı toprakları kısa sürede birçok Avrupalı üretici için önemli pazarlar haline gelmiştir. Bunu bırakınız yapınlar (*laissez-faire*) felsefesinin lehine sayan fakat Osmanlı ekonomisine karşı da bir iktisadi istila olarak yorumlayanlara göre, gittikçe daha fazla yer değiştiren geleneksel Osmanlı ürünleri yerel el zanaatçısını işsiz hale getirmiş, Osmanlı iç vergi kaynaklarını azaltmış ve Avrupa'nın Osmanlı maliyesinin denetimine katkıda bulunmuştur.

Buna karşın Quataert (2008) ise, 19. yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan dönemdeki Osmanlı tekstil imalatı üzerinde yoğunlaşan bir araştırmasıyla söz konusu dönemde Osmanlı imalatçılığının büyük bir canlılık gösterdiğini ve geliştiğini ortaya koymaktadır. Burada Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin nasıl bir türlü başarısız olduğu ve/veya Osmanlı imalatçılarının yeni koşullar karşındaki çaresizliği değil, Osmanlı imalatçı-

larının değişen koşullara nasıl ayak uydurdukları, Avrupalılarla rekabette ve imalat faaliyetlerinde yaratıcı yöntemler geliştirdikleri, iç pazarları kapma mücadeleleri vb. konular irdelenmektedir.

Öte yandan Önsöy'un (1984) belirttiği gibi, Osmanlı devlet adamları binlinçli olmalarına karşın Tanzimat ve Islahat Fermanlarında imparatorluğun sanayileşmesi ile ilgili hususlara yer verilmemiştir. 19. yüzyılda Batı hem politikada hem de ekonomide söz sahibi olduğu için başta İngiltere olmak üzere seri üretime geçen Batı Avrupa devletleri diğer ülkelerin ve 1838 serbest ticaret anlaşmasıyla da Osmanlı pazarlarını denetimlerine almışlardır. Avrupa'nın ucuz ve kaliteli ürünleri Osmanlı pazarında yerli mallarla rekabete girerek onun iç pazar alanlarını daraltırken, Avrupa'nın gelişen sanayi ve çoğalan nüfusu ham madde ve besin ürünlerine olan ihtiyacı artırınca Osmanlı dış pazarlara açılmış fakat üretim iç ve dış pazar ihtiyacını karşılayamayınca yerli sanayi ham madde kıtlığına girmiştir. Bu durum, Osmanlı hükümetini (Babıâli) çözüm noktasında edilgen bırakacak kadar ülkenin ithalata muhtaç olmasına ve yurtdışından gelen ucuz ürünlerden ötürü dokuma ağırlıklı sanayi dallarında ciddi gerilemeler yaşanmasına yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluk toprağını ve sınırlarını korumaya ve ayrıca basit el zanaatları ve tarımsal faaliyetleriyle ekonomisini döndürmeye çalışmaktan başka bir şey düşünmeyen bir devlet yönetiminin aklına, her ne kadar gelişmeleri yakından takip etseler de, sahip oldukları iktisadi zihin yapısından dolayı elbette İngilizlerin anladığı anlamda bir sanayileşmek gelmeyecekti. Zaten Osmanlı devleti çeşitli gelişmelerin sonucu olarak durdurulacak ve onun yerine Cumhuriyet Türkiye'si de çeşitli nedenlerden dolayı Avrupa uygarlığını hedefleyen 'Osmanlı paşaları' tarafından kurulacaktı. Şu bir ironidir ki, Yeni Türkiye'nin Avrupa ile yarışması için onun ileri rejimini, iktisat politikalarını ve sanayileşme stratejisini benimseyip uygulaması gerekiyordu.

Formül basit görünüyordu. Atatürk ve ekibi ise biraz tersten hareket etti: Önce, Şubat 1923'te liberal-devletçi karışımı bir iktisadi düzene davetiye çıkaran bir İktisat Kongresini -Anadolu'nun Batılı yüzünü temsil eden- İzmir'de topladı; orada Misak-ı İktisadî esaslarını belirledi; özellikle ziraatçı ve imalat sanayicileri dinledi. Birkaç ay sonra da Osmanlı'nın teokratik düzenine son veren Cumhuriyeti ilan etti. Kongrede alınan ve hükümete rehber olan kararlara göre, Cumhuriyetin iktisadi temellerini kuvvetlendirmek için de, 1930'lu yıllarda, Müslüman Türk kökenli bir özel sektörün oluşması yo-

lunda bir dizi teşvik içeren ve beşer yıllık zaman dilimini kapsayan sanayi planlarını hazırladı. Bu planlardan, tüketim malları sanayisinde gelişmeyi hedefleyen ilki başarıyla sonuçlandı. Hazırlık aşamasında Atatürk'ün de var olduğu ikinci plan ise, II. Dünya Savaşı yüzünden uygulanamadı. Fiilen savaşa girmeyen Türkiye'de karneyle yaşamı zorunlu hale getiren 'savaş ekonomisi' (savunma) planı uygulandı. Yatırım malları üretimini yani ağır sanayiye odak alan II. Sanayi Planı başarıyla uygulanabilseydi, kendisini izleyen Milli Şef ve Demokrat Parti dönemlerinde Türkiye'nin sanayileşme hızı ve ekonomi-politik dönüşümü daha farklı olabilirdi.

Atatürk Öncesi: Osmanlı'da İktisadi ve Sınai Yapı

Osmanlı, iktidarın babadan oğula geçtiği ataerkil (patrimonyal) bir devlettir. Devletin başındaki Sultan siyasal, askeri ve iktisadi yönetimde mutlak söz sahibiydi. Burada, Osmanlı'nın uzun imparatorluk tarihi değil, mirasçısı olan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş öncesindeki yüzyıl odak alınmaktadır. Bu dönem, İngiltere ile liberal dış ticaret antlaşmasının imzalandığı 1838 tarihi ya da İttihat ve Terakki Fırkası'nın hasta Osmanlı'yı ulusal ilaçlarla iyileştirmek için iktidardaki etkinliğini arttırmaya başladığı 1908 yılı olarak da anlandırılabilir ki, bakış açısına göre değişebilir.

Son dönemlerine kadar genel olarak askeri ve jeo-ekonomik açıdan güçlü olan Osmanlı'nın, başta sanayi alanında olmak üzere görece geri kalmışsa, bunun bir nedeni, Batılı kapitalizme geçişin koşullarını sağlayamamış olmasıdır. Bu koşullar, Avcıoğlu'na (1984, s. 29) göre; i) belli bir noktada, toprağa bağlı köylünün bu bağımlılıktan kurtulmaya çalışması; ii) uzmanlaşmış bir kentsel zanaatının varlığı ve serbestleşmesi ve iii) ticaret ve faizcilikten sağlanmış olan nakit sermaye birikimidir.

Fransız Devrimi'nden çeşitli düzeylerde etkilendiği kadar İngiliz Sanayi Devrimi'nden de etkilenen ve belki de biraz da bu yüzden gelişmiş Avrupa ile rekabet etmekte zorlanan Osmanlı'nın iktisadi yapısını "Asya tipi üretim tarzı" (ATÜT) ile açıklamanın daha sağlıklı olduğunu belirten bazı iktisatçılar vardır. Örneğin, ATÜT'e düşünsel temel hazırlamış olan Marks ve Engels'e göre, Osmanlı Devleti'nin de içinde yer aldığı Doğu'daki tüm olayların temeli toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aranmalıdır. Zira Osmanlı'da asli üretim aracı olan toprağın mülkiyeti devlete aittir, mülkiyet şekli miri (devlete ait) toprak rejimi olup karmaşıktır (Divitçioğlu, 2003, s. 36, 71).

Osmanlı'da Avrupa kalitesinde bir sanayi yoktu, fakat devletin kurtuluşunun lonca tipi sanayileşme yoluyla olacağına inanan bir aydın zümre vardı. II. Meşrutiyet'ten sonra, sanayide 1913-1917 arasında "Teşvik-i Sanayi düzenlemeleri uygulanmaktaydı. 1913-1915 sanayi sayımı sonuçlarına göre, sanayide aşırı derecede bölgesel yoğunlaşmanın bir sonucu olarak, İstanbul ve B.Anadolu'da (gıda ve tekstil ağırlıklı) toplam 300 civarında kuruluş vardı. Devletin sahip olduğu 22 adet kuruluşta toplam 14 bin kişi istihdam ediliyordu (Şahin, 2002, ss. 15-17). Osmanlı'nın kalkınmasını engelleyen, kapitülasyonlardı ve bunlar iktisadi yapısının bir parçası olarak eklemeli olduğu için büyük tartışma konusuydu. (Cem, 1989). Kazgan'ın (1999, s. 25) saptamasına göre, Avrupa ticari kapitalizmi (merkantilizm) kapitülasyonlar yoluyla Osmanlı pazarına girmiş ve gelişmesinin her aşamasında Osmanlı topraklarından tavizler kopararak yaşamını zenginleştirmeyi bilmiştir. Buna göre, eğer Osmanlı, Fransa ya da Rusya gibi bir Merkez ekonomi olamadıysa, bunun bir nedeni kapitülasyonların etkisidir.

Osmanlı iktisadi yapısının bir ögesi olarak açıklanan kapitülasyonlar, burada, bu kez, iktisadi krizlerin bir nedeni sayılmıştır. Osmanlı devleti, kapitülasyonları, doğal olarak iktisadi ve ticari ilişkileri yoğun sürdürdüğü Avrupalılara vermiştir. ABD de Osmanlı'nın iştah kabartan kapitülasyon pastasından büyük bir dilim almak istemiş ve bunu Chester Projesi ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Chester ve Projesi İstanbul'a 19. yüzyıl sonunda geldiğinde Osmanlı topraklarında çoktan ve adeta bir imtiyazlar piyasası kurulmuştu. Biraz da Avrupa'ya karşı giriştiği rekabetten dolayı Amerikan hükümeti Chester'le beklentilerindeki çıtayı oldukça yükseltmişti. Amerikalıları harekete geçiren en büyük neden, Almanların Deutsche Bank sermayesiyle Anadolu Demiryolları Kumpanyası'nı kurmuş ve Mezopotamya petrolerini işletme hakkını elde etmiş olmasıydı. İşin en kötüsü de Osmanlı'nın bu dönemde petrol arama ve bulmadaki teknoloji yoksunluğunun dramatik bir şekilde sürmesiydi. (Can, 2000: 104.)

Osmanlı, emperyalizm çağında en büyük rakibi olan fakat dünyada ilk sanayi devrimini yapan Büyük Britanya'nın (BB) gerisine düştüğü için Cumhuriyet Türkiyesine bırakacağı miras da sınırlı kalacaktı. Zira i- Osmanlı, imalat sanayilerini kuramadan, bir başka deyişle sanayileşmeden durdurulmuştu. ii- Osmanlı'da büyük fabrikalar için gerekli teknik malzemeleri ithalat ya da ithal ikamesi yoluyla elde edecek kadar ne sermaye ne de sermaye yönetimi bilgisi vardı. iii- Sanayiye hammadde oluşturan tarımsal ve madensel ürünler, daha fazla gelir sağladığından yurtdışına ihraç edilmekteydi;

ve dolayısıyla ülke içinde sanayi-tarım sektörleri arasında bir bütünleşme (entegrasyon) kurulamamıştı. iv- Osmanlı'da sanayi denilince gıda, giyim ve mutfak eşyaları ağırlıklı tüketim malları üretebilen bir sanayi akla gelmekteydi; makine üretimi yani yatırım malları üretimi denilen ağır sanayi yoktu. Dolayısıyla Osmanlı sanayisi yakın pazara hitap eden bir tüketim malları sanayisinden daha fazlası değildi.

Cumhuriyeti kuracak kadro, Osmanlı ekonomisi ve sanayisindeki yapısal sorunları devraldığı için salt Lozan'da müzakere (pazarlık) masasında zorlanmadı, aynı zamanda ve daha çok, yeni ekonomiyi inşa ederken geniş bir sanayileşme ufkuна sahip olmasına rağmen ağır sanayi ile perçinleşen sanayileşmenin nesnel koşullarını da yerine getiremedi.

Atatürk Dönemi: İktisat Kongresi ve Sanayi Planları

Atatürk'ün, henüz Cumhuriyeti ilan etmeden, yeni Türkiye'nin nasıl bir iktisat rejimi ve sanayileşme politikası ile yönetileceği konusunda izlenecek bir yol haritası için sektör temsilcilerinden oluşan bir iktisat kongresi düzenlemesi son derece anlamlıdır. Bir tarım toplumu üzerinde bir sanayi ülkesi kurmak pek kolay olmayacaktı. Kongre'nin esasları doğrultusunda 1930'dan sonra uygulamaya konulan beşer yıllık sanayi planları, Atatürk Türkiye'sinde ivedilikle sanayileşme adımlarının atıldığını, ancak ağır sanayinin maddi temellerinin oldukça zayıf olduğunu gösterecektir. 1. Dünya Savaşının ve sonrasında Kurtuluş Savaşı'nın beşeri kaynakları tahrip etmesi, 1929 Dünya İktisadi Krizi'nin liberalizm yoluyla kalkınma hevesini ortadan kaldırması, tarımsal gelirlerin yüksek sermaye birikimini yaratamaması, vb. gelişmeler söz konusu zayıf maddi temellerin varlığına işaret etmektedir.

Cumhuriyetle birlikte devlet eliyle kurulan sanayide temel felsefe, ne ağır sanayi savı ne de dengeli ya da dengesiz sanayileşme görüşleri ile doğrudan sistematik bir bağlantıya sahiptir (Kılıçbay, 1999, s. 67). Atatürk'ün yatırım politikası ile kurmak istediği bir denge vardı; o da kamu işletmeleri-özel sektör işletmeleri dengesidir. Bu denge felsefesine uygun olarak, ülkenin tüm bölgelerinde ve tüm sektörlerinde birbirini tamamlayacak yatırımlar gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla, ılımlı devletçilik önemli bir işlev yüklenmiştir. Yatırımların yapılacağı mekân, coğrafik anlamda bölgesel değil tüm yurttur. İzlenecek sanayi politikaları için yol haritası doğal olarak beş yıllık sanayi planları olmuştur. Sınai yatırımlarda devlet parayı bulacak, özel sektörün bazı işlere el atması teşvik edilecek; ağır dış borçlar altına girilmeksizin yatı-

rimlar gerçekleştirilecek; piyasa mekanizması yoluyla üretim, fiyatlandırma ve dağıtım ihmal edilmeyecektir. Devlet tesisleri işletirken ve yönetirken piyasa merkezli kalacaktır. Cumhuriyet'in sanayileşme atakları sanayi planları ile başlamış ve sanayi politikaları bu planlar yoluyla uygulanmıştır. 1932'de hazırlanan I. Sanayi Planına göre; i) tüketim ve ara malı üretimini yapacak tesisler hayata geçirilecektir. ii) İş Bankası ve Sümerbank finansördür. II. Sanayi Planında ise, I. Sanayi Planında üretimi planlanmamış malların üretimi yapılırken, ağır sanayiye geçmenin kapıları zorlanacağı söz konusu edilmiştir (Kalaycı, 2008, ss. 244-245).

1923 İzmir İktisat Kongresi

Tarihe “İzmir İktisat Kongresi” olarak geçen toplantı, Lozan Barış Konferansı'na ara verildiği 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında işçi, sanayici, tüccar ve çiftçi zümrelerinden gelen 1135 delege ile gerçekleştirilmiştir. Kongre'de alınan kararlar, Hükümet üzerinde bağlayıcı değildi; fakat sosyo-ekonomik sınıfların taleplerinin şeffaf bir şekilde tartışıldığı ve hatta çatıştığı bir zemin olmuştu. Kongre'nin dayandığı tüm esaslar şu üç ana başlıkta (ve çok sayıda maddede) toplanmıştır: I - Misak-ı İktisadî Esasları 12 md; II- Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarının Esasları (çiftçiler 82 md, tüccarlar 116 md, sanayiciler 6 md ve çok sayılı fıkra, işçiler 34 md olmak üzere toplam) 238 md; III- Yabancı Sermaye Hakkında 10 md. Misak-ı Milli esasları madde madde okunup kabul edilirken birçok yerde -1921 Anayasasının etkilerinden olsa gerek ki- Türkiye halkı şeklindeki bir hitaba rastlanmaktadır. Örneğin, *Madde 3- Türkiye halkı tahribat yapmaz; imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur. Madde 4-Türkiye halkı sarf ettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir. Çok çalışır. Vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçar. Madde 5-Türkiye halkı, servet itibarıyla bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vakıftır* (Ökçün, 1981, s. 338 ve İnan:1989a, s. 19).

1923 İzmir İktisat Kongresi, başta emperyalist devletler olmak üzere, yerli burjuvaziye ve özellikle de İstanbul'un tüccarlarına güvence vermeyi amaçlıyordu. Böylece, bir yandan İstanbul'un kozmopolit iş çevreleriyle ittifak pekiştirilirken, onların aracılığıyla da emperyalistlere güvence verilmek isteniyordu. Kongreye Türkiye'nin her ilçesinden davet edilen 8 temsilcinin (tüccar, sanayici, çiftçi zanaatkâr, işçi, şirket temsilcisi, bankacı, vb. kesimlerin) bileşimi milli mücadele süresince oluşan sınıfsal ittifakın da belirgin bir yansımasıydı. Ancak bu bileşimde her 8 kişiden 3'ü tarım sektöründendi.

İşçi kesimi sembolik düzeyde temsil edilmekteydi. Tarım sektörü de yoksul ve az topraklı köylü kitlesi tarafından değil, toprak ağalarının etkisini taşımaktaydı. Aslında kongrede temsil edilen köylülük değil, toprak ağalığıydı (Başkaya, 1992, ss. 130-131).

Berkes'in (1997, s. 36) belirttiğine göre, Kongre'de İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından ortaya atılan *devletçilik* fikri pek kabul görmedi. İlgi çeken, daha çok, iktisadi ahlak söylemleriydi ve bu anlamda Kongre, adeta bir manifesto gibiydi. Toplum katmanları için sayısal ve niteliksel temsiliyet sorunları da yaşandı. Yabancı kapitalistlere bağlı olan yerli özel girişimciler ve büyük toprak sahipleri, devlet kapitalizmine davetiye çıkartacak şekilde *Devlet bize yardım etsin, ötesini bize bıraksın* demişlerdir.

Kongre'nin ana teması, yeni Türkiye'de Müslüman Türk işadamlarını özel sektörde ve dolayısıyla genel ekonomide söz sahibi yapmaktı. Ulus-devletin ekonomisini inşa ederken ivedilikle gereksinim duyulan büyük ve pahalı yatırımlar için, özel sektör kuvvetli bir sermaye yapısına ve etkin bir girişimci ruhuna sahip oluncaya kadar devlet devreye girecekti. Devlet para basacaktı, düşük vergi oranları ve mali yardımlarla Türk girişimcileri teşvik edecekti. Devlet, belki, ilkesel olarak *liberal* idi fakat fiilen *devletçilik* yapmak zorundaydı.

Kongre'nin Misak-Millî fikri paralelinde, Başbakanlığa bağlı olmak üzere 1927'de -görev ve sorumlulukları itibariyle- *Âli İktisat Meclisi* (AİM) adlı çok önemli bir meclis kuruldu. İşlevi, ülkenin ekonomisini ilgilendiren tüm konularda TBMM'ye yasa önerileri sunmak, hükümete danışmanlık yapmak ve ödemeler bilançosu ile sanayinin geliştirilmesine ilişkin raporlar hazırlayarak bir araştırma kurumu şeklinde çalışmaktır. Osmanlı devletinde II. Meşrutiyet döneminde de, bu meclise benzer olarak, 1917'de *İktisadiyat Meclisi* kurulmuştu. Bu, amaçları ülkede *milli iktisadi* kurmak olan İttihatçıların, I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu iktisadi sıkıntıların hükümetin üzerindeki baskıyı hafifletmek üzere başvurdukları devlet müdahaleciliğinin bir parçası olacaktı (Koraltürk, 1999, s. 63). Boratav (1982, s. 89), bu meclisi *göstermelik, tutucu ve edilgen bir kuruluş* olarak nitelendirir.

Türkiye, sanayide gelişme iradesini ve çizgisini henüz 1920'lerde ortaya koymuş ve 1930'larda çeşitli hamlelerle sürdürmüştür. Ancak uzun süren savaşlar sonrası yorgun bir ülkenin sanayileşmeyi gerçekleştirmesi kolay değildi. Cumhuriyetin ilanından sonra, özel kesim yoluyla ulusal sanayileşme sağlansın diye kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nın başarılı olamayacağı

anlaşıldığı için 1933'te sanayi politikası ve projelerinin öncüsü sayılan *Sümerbank* kuruldu. Asıl amaç, ağır sanayi olarak da bilinen imalat sanayinde hamle yapmaktır. Madencilik ve enerji alt sektörleri bu amaca hizmet etmek üzere geliştirilecek, ulaştırma ise sanayi mallarının ucuz ve garantili taşımanın ağı olan demiryollarını yaymak şeklinde olacaktır. 1938'de çıkarılan *İktisadi Devlet Teşekkülleri* (İDT) yasaları da bütün bunlar için bir çerçeve oluşturacaktır (Kuruç, 1987, ss. 256-257).

Bu arada, tüm dünyada olduğu gibi Cumhuriyet ekonomisinde de sistematik bir kırılma noktası oluşturan ve etkisi 1930'lu yıllar boyunca hissedilen 1929 tarihli küresel iktisadi krizden de söz etmek gerekir. Türkiye, dünya krizine karşı ilk tepkisini Aralık 1929'da milli parasındaki değer düşüşüyle verecektir. Dönemin hükümeti tarafından; paranın değerini yükseltmek ve dalgalanmaları kontrol altına almak üzere, öncelikle *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti* ile *Merkez Bankası* gibi önemli kuruluşların kurulmasının yanı sıra ulusal sanayi örnek (numune) sergisinin açılması, bir sanayi kongresinin toplanması ve hükümetin bundan böyle dengeli bir bütçe politikasını izlemesi kararlaştırılır. (Tekeli ve İlkin, 1983, ss. 81-94.)

Batılı ülkelerin büyük bir bölümü küresel iktisadi krizin etkileriyle boğuşmaya devam ederken, Türkiye ise, I. Sanayi Planı sürecine girer: Atatürk'ün şahsında hasta adamın iyileşmeye başladığını müjdeleyen *Yeni Türkiye* algısının konusu olmaya başlamıştır. Dünya basınında (New York Times, Daily Telegraph, La Republica, El Irak, vb.) *Kemalist Rönesans* içerikli haber ve makale yayımlanmaktaydı. Örneğin (Gözcü, 2008, s. 284), Manchester Guardian gazetesinde çıkan *Yeni Türkiye* adlı bir yazıda, Türkiye'nin Yunanistan, Romanya, Sovyet Rusya'nın aksine 1933'te önemli bir iktisadi gelişme gösterdiği; geçen 6 yıl içinde halkın yabancı bankalara ve birçok milli bankada biriken tasarruflarını 6 milyon liradan 40 milyon liraya çıkardığı vurgulanmaktaydı. Dış basına göre, Hükümet propaganda düzeyinde bir iktisadi mücadele vermiyor, yeni bir iktisadi zihniyet yaratıyordu: i- Yerli sermaye ve bankaların ortak girişimleriyle; genellikle ipek, çikolata, kösele, kundura, çimento ve çivi üreten irili-ufaklı 20 kadar fabrika kurulmuştu; ii- Sovyetler Birliği (SB) ağırlıklı dış yardımlarla da başka fabrikalar inşa edilecekti; iii- Hükümet müdahalelerine rağmen yeni yatırımlara girişen birçok Türk sermayedarı da zengin olmuştu; iv- bu gelişmelerin bir sonucu olarak da İstanbul, İzmir ve çeşitli kentlerde lüks apartman inşaatı büyüyecekti.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (I. SP)

I. SP 1933'te yürürlüğe konulmuştur. I. SP, SB'nin planlama anlayışı ve deneyiminden büyük ölçüden etkilenecek hazırlanmıştır. Ancak, Uluatam ve Tan'ın (1982, s. 5) belirttikleri gibi; “*SB deneyi, seçilen iktisadi sistemin [sosyalizmin] doğal sonucu iken, Türkiye'ninki ise, kapitalist bir ülkedeki ilk planlama çabasıdır. Her ne kadar, bu ilk plan, daha çok, yapılacak sanayi yatırımlarının niteliklerinin belirtildiği bir belge olmaktan öteye gidememişse de, bu durumu, ülkenin çok sınırlı teknisyen ve iktisatçı kadrosunu dikkate alınca doğal karşılamak gerekir.*”

I. SP iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kurulması kararlaştırılan sanayi tesisleri, ikinci bölümde ise İktisat Vekâleti Teşkilatı Kanunu'nda düzenleme önerileri yer almaktadır. Yatırım miktarı yaklaşık 43,5 milyon liradır. 1934-1938 dönemi toplam kamu yatırımlarının %17'si düzeyindedir. Bu miktarın 41,5 milyon lirası (1933'te kurulan) Sümerbank'a ve geri kalanı (1924'te kurulan) T. İş Bankası'na aittir. Plan'da kurulması kararlaştırılan *sanayi kolları* beş ana grupta toplanmıştır: i) *Mensucat sanayi* (pamuk, kendir, yün): İlk kurulacak fabrikalar Kayseri, Nazilli ve Ereğli'de olacaktır. Yatırımların toplam maliyeti 18,5 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Kastamonu'da kendir ve Bursa civarında yünlü dokumalar için de 4 milyon liradan fazla bir para ayrılacaktır. ii) *Maadin sanayi* (demir, semikok kömürü, bakır, kükürt): Ereğli'de demir çelik fabrikası motor sanayisini temsil edeceğinden 10 milyon lirayla kurulması planlanmıştır. Keçiözümlü'da kükürt, Zonguldak'ta ise semikok fabrikası için 500 bin lira civarında bir yatırım yapılacaktır. Bakır yatırımları için ayrılan bütçe ise 550 bin lira olacaktır. iii) *Selüloz sanayi* (selüloz-kağıt ve karton, suni ipek): İzmit'te kurulacak selüloz ve kağıt fabrikaları için 15 milyon lira ayrılmıştır. İstanbul ve İzmir'de düşünülen suni ipek fabrikalarına gidecek yatırım miktarı 490 bin olacaktır. iv) *Seramik sanayi* (şişe, cam ve porselen): İstanbul'a planlanan şişe ve cam yatırımları ve üretimin geliştirilmesi için toplam 1,25 milyon lira harcanacaktır. v) *Kimya sanayi* (zaç yağı, klor, süper fosfat): Bodrum'da sünger fabrikası, Isparta'da gülyacağı fabrikası, Tefenni zaçyağı, süper fosfat ve klor fabrikaları için 2,5 milyon lira ayrılacaktır (Kıpal ve Uyanık, 2001, ss. 123-126).

Bu sanayi kollarını kapsayan I. SP'nin başat nitelikleri şöyle sıralanabilir: i- Esas hammaddeleri ülkede yetişen ya da şimdilik yetişmemekle birlikte kısa bir zamanda elde edilmesi olası sanayi kolları ele alınmıştır. ii-Bunlar büyük sermaye ve teknik güce dayandığından, tesisleri Devlete ya da ulusal kurumlara bırakılmıştır. Bu sanayiler ziraat alanında da bir gelişme sağlayacaktır. iii- Kurulmasına karar verilen sanayinin üretim kapasitesi ülkenin

ihtiyaç ve tüketimiyle uyumludur (AKDTYK, 1989, s. 4). I. SP, devletçi sanayileşme politikasına dayanmaktadır. Yatırım malları üretimini hedef alan bir *sanayi üreten sanayi* tipi bir sanayileşme değil; temel strateji olarak un + şeker + pamuklu kumaş gibi 3 beyaz ile kömür + demir + petrol gibi 3 siyah'tan oluşan temel tüketim ve ara malı üreten *ithal ikameci* tipi bir sanayileşme modelidir (Karluk, 2005, s. 215). Pamuklu tekstilden, demir-çelik, şişe-cam, kağıt ve kimyaya kadar 10'u aşkın sanayi sektöründe kurulacak fabrikalar için öngörülen toplam maliyet yaklaşık 43,5 milyon, fabrikaların öngörülen katma değeri de 74 milyon lira idi (Aktaran, Parasız, 1998, s. 51).

I. SP'nin uygulamasından şu sonuçlar elde edilmiştir: i) Yapımı öngörülen 23 tesisten 4'ü dışında hepsi üretime geçmiş, ii) bunların finansmanı bütçe gelirleri ve 30 milyon lira kadar Sovyet ve İngiltere kaynaklı dış yardım ile 100 milyon liraya çıkmış, iii) bu plan döneminde ortalama iktisadi büyüme oranı %10 olarak kaydedilmiştir.

Bu sonuçlara ek olarak; dış korumacı gümrük tarifelerinin uygulanması, Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu'nun çıkarılması, yabancı sermayeye ait tesislerin millileştirilmesi, sanayi sektöründe KİT'lerin kurulması, sanayileşmenin finansman yükünün, fiyat ve vergi politikalarıyla tarım sektörüne yüklenmesi vb. yönünden de I. SP başarılıdır. Kalkınma iktisatçısı Rostow'a göre, Türkiye'nin bu kalkınma aşaması bir "*kalkış*" aşamasıdır ve bu aşamada öncülüğü sanayi sektörü yapmıştır (Morgil 2002, ss. 39-40).

I. SP ile uygulanan devletçilik sayesinde kurulan fabrikalar modern Türkiye'nin bir göstergesi olmuştur. Kerwin (1995, s. 111), henüz 1954'te New York'ta yayımlanan bir yazısında, son derece ilginç bir benzetme yaparak *yeni fabrika bacaları Atatürk minareleri olarak niteleniyordu* demiştir.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (II. SP)

Cumhuriyetin o zor ilk yıllarında bir pusulaya ihtiyaç duyulurken, bunun, denenmiş ve gerçekten bazı önemli yararlarının olduğundan kuşku duyulmayan planlamadan başkasının olmayacağı ortadaydı. Avcioğlu'nun (1980, s. 68) da vurguladığı gibi, *gerçek sanayileşme modeli planlı ekonomiye dayanır: En az ısrarla hızlı ve dengeli kalkınmayı gerçekleştirmeyi, gelir bölüşümünü halk yararına iyileştirmeye yönelir*. Ülgener'e (1971, ss. 6-7) göre ise, bir planın başarısı için *planda yer alan amaç ve araçların birbirini çelmemesi ve planın demokratik olarak yürütülebilmesi için de üretici ve tüketici kesimlerince benimsenmesi, ayrıca icra organının kararlı olması* gerekir.

Kararlılıkla uygulandığı ve hedeflerini büyük ölçüde başarıyla sağladığı için I. SP'nin henüz süresi bitmeden II. SP projeleri 1936 tarihinde Ankara'da toplanan Sanayi Kongresi'nde saptanan esaslara göre Başbakanlığa sunulur. Başbakan İnönü'nün sanayileşme meselesi için söylediği sözleri tekrar eden İktisat Vekili Bayar şöyle kaydetmiştir (İnan, 1989-b: Önsöz, IX): *Türkiye için endüstrileşme bir milli varlık meselesidir, bir milli müdafaa mücadelesidir ve hiçbir fedakârlık ve sıkıntı bu milli mücadelenin neticesiyle mukayese edilemez. (...) Bu bakımdan iyi başarı ile yürütmekte olduğumuz ekonomi politikamız endüstrileşmeyi, yaşayışımız için bir sıkıntı değil, bir inşirah ve inkişaf vasıtası haline getirmiş bulunmaktadır.*

II. SP içerdiği konuları, gerektirdiği sermaye ve ülkede uyandıracığı iktisadi ve toplumsal hareketler açısından birinci plandan daha geniştir. Bu plana göre önerilen sanayi girişimleri şunlardır: i- madencilik (krom, bakır); ii- maden kömürü ocakları; iii- çevre elektrik santralleri; iv- ev eşyaları sanayisi ve ticareti; v- toprak sanayi (çimento); vi- gıda maddeleri sanayisi ve ticareti; vii- kimya sanayi (kristal soda, gülyacı, gliserin, yağ ve sabun, sentetik benzin, petrol rafinerileri, nitrik asit azotlu maddeler sanayisi); viii- pratik sanayi (ziraat alet ve makineleri, madeni eşya, ölçü ve tartı aletleri, boru, kalay galvanizli sac-teneke sanayi); ix- denizcilik. Büyük hedeflerle hazırlanan II. SP, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle uygulamadan kaldırıldı ve yerine *İktisadi Savunma Planı* yapıldı.

Ekonomide Atatürk dönemi (1923-1938) sona ererken Türkiye'nin sanayideki atakları artık belli bir düzeye gelmiştir. 1940 yılının dünyayla karşılaştırmalı rakamları, 15 yıllık bir ulusal sanayi birikiminin sonuçları bağlamında belli bir düzeye gelindiğini göstermektedir. O yüzden Atatürk, ekonomi kurmayları ve aydınların hep *fabrika ve sanayi* demiş olmalarının gerçekçi nedenleri vardı: Sanayideki gelişmenin kalkınma üzerinde en büyük itici (motivasyon) olduğunu (Osmanlı'nın ileri görüşlü aydınları ve devlet adamları gibi) onlar da çok iyi kavramışlardı (Kalaycı, 2009, s. 170).

Ağır Sanayi Paydasında İki Sanayi Planının Karşılaştırılması

- Her iki planda da, ülkenin iktisadi bünyesine ve koşullarına uygun olan, büyük sermaye ve teknik gücü gerektiren ve hammaddesi tüümüyle içeride yetişen sanayi ele alınmıştır.

- Her iki planda da büyük sermaye ve teknolojiyi gerektiren sanayi alanlarında özel girişimciliğe yer verilmemiştir. Bunların dışındaki alanlarda Türkleri özendiren fakat azınlık ve yabancıları tümüyle dışta bırakmayan özel girişimciler serbest bırakılmıştır.
- Yeraltı ve üstü kaynaklarımızın bol ve kaliteli olduğuna işaret edilerek bunların halk kitleleri için kazanç kapısı haline getirilmesi planlanmıştır.
- İkinci planda özellikle, ulusal savunma ve iktisadi gelişme bağlamında kömür havzaları ile elektrik santrallerine özel bir dikkat çekilmiştir.
- Makine sanayisine bir altyapı oluşturmak üzere, I. SP'ye göre kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar II. SP'de de önerilmiştir. Bir de kalkınmak için sektörel tercih sorunu vardı; öncelik-öncülük tarıma mı yoksa sanayiye mi verilmeliydi? II. SP'de İktisat Vekili olarak imzası bulunan Celal Bayar, zorunlu olarak sanayinin desteklenmesi gerektiğini, bunun gelişmiş uygar dünyada da geçerli olduğunu ileri sürmüştür (AKDITYK, 1989, s. 12).
- Her iki planın dayandığı iktisadi düzen devletçiliktir ve sınaî yatırım politikaları bu ekseninde uygulanmış ya da uygulanmak istenmiştir. Devletçiliğin 1930'lu yıllarda Türkiye'de kabul görmesinin bir takım ciddi *tarihsel* (örneğin, Osmanlı'dan beri tarımda devlet mülkiyetinin belirleyici olması), *toplumsal* (örneğin, halkın *peder devlet* anlayışıyla hareket etmesi) ve *dışsal* (örneğin, 1929 dünya krizinin devleti dışlayan liberal-kapitalist ülkelerde patlak vermesi ve Kurtuluş savaşı boyunca sosyalist olan SB'den mali yardımlar elde edilmesi) nedenleri oluşmuştur. Bütün bunlar, Hamitoğulları'nın (1974, s. 157) vurguladığı gibi, devletin, müdahaleci yetkisine bağlı olarak *yapma*, *yaptırma* ve *çaydırma* işlevlerinden doğmuştur.
- Devletçiliğin yanı sıra *millileştirme* politikalarıyla da geliştirilen demiryolu, Avrupa'daki gibi, ulusal sanayileşmede etkin yararlanılan bir ulaşım düzeni olmuştur. Başbakan İnönü'nün *Memleketi demir ağlarla öreceğiz* sözü meşhurdur. Nitekim 1925-1933 yılları arasında Balıkesir'den Malatya'ya kadar 2048 km demiryolu yapılmıştır. 1933-1938 yılları arasında da ilave 963 km demiryolu yapılmıştır. Cumhuriyet'in 15. yılında, toplam demiryolu uzunluğu önceki dönemlerde yapılan

demiryolları ile beraber 6719 km'ye ulaşmıştır. Demiryolu, ulusal sanayinin gelişmesinde stratejik bir ulaşım düzeni olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan, yabancıların elindeki demiryolu işletmelerinin satın alınarak millileştirilmesi yaşamsal bir önem taşımıştır. İnönü (1998, s. 26-vd) demiryolu politikası uygulanırken yabancı şirketlerin çok ciddi engelleri ile karşılaştıklarını anlatmaktadır.

- 1923'ten itibaren başlatılan *iktisadi bağımsızlık* ve *ulusal sanayileşme* hareketlerine kısmen uygun olan bu planlar, sınai üretimi görece-hızla arttırarak somut sonuçlarını ortaya koymuştur. Buna göre, 1923'te toplam miktarı sadece 311 milyon lira ve GSMH'deki payı %10,6 civarında olan sanayi üretimi 1930'da miktarsal olarak artmasına karşın sektörel payı görece bir düşüş kaydetmiş, fakat 1938'de ise 1,2 milyar liralık bir üretim ve % 14.5'lik bir pay ile ciddi bir gelişme sağlamıştır. (Pakdemirli, 1991)

SONUÇ

Atatürk döneminde, Osmanlı'dan miras alınan ve gelişen yeni zor koşullar nedeniyle ne ağır sanayicilik birikimi ve ne de henüz dengeli sanayileşmeyi kapsayan kalkınma planlaması vardı. Yine de bu süreçte ilksel sanayi sektörü ağırlıklı ve dengesiz kalkınmayı çağrıştıran gelişmelere ve oluşumlara tanık olunmuştur.

Atatürk'ün iktisat politikası yaklaşımında kamu-özel işbirliğine dayalı ulusal yatırım politikasının özel bir yeri bulunmaktaydı ve kamu-özel yatırımları devletçilik ekseninde tüm bölgelere yayılmalıydı. Liberalizm 1929 Dünya Krizi ile yara alınca, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde mesafeli yaklaşılmaya rağmen Devlet sanayileşmeye öncü ve finansör olacaktı. Bu amaç ve sorumluluk ile İşbankası ve Sümerbank, tüketim ve ara mallarının yerli üretimini esas alan I. SP'yi sonuna kadar finanse ederken, eğer konjonktür izin verseydi, ağır sanayinin kapılarını zorlayacak olan II. SP'yi de finanse edecekti.

Atatürk dönemi, sanayileşme adına Türkiye'nin en zor dönemini temsil etmektedir. Onun ardılı olan Milli Şef döneminde iktisadi kalkınma ve sanayileşme politikaları *denk bütçe ilkesi* ve *devletçilik* düzeninden ödün verilmeden uygulanmıştır. İnönü ile özdeşleşen bu dönemi eleştirerek, art arda hükümetler kuran Demokrat Parti (DP) ise, liberal söylemlerinin aksine çoğalttığı iktisadi devlet teşekkülleri (İDT) ve/veya kamu iktisadi teşebbüsleri

(KİT) aracılığıyla Türkiye'nin sanayileşmesine devam etmiştir. Her İDT/KİT, belki Türkiye'nin tıpkı Atatürk ve İnönü dönemlerinde olduğu gibi DP döneminde de kendi makinesini kendisi üreten bağlamında bir *ağır sanayi* ülkesi haline gelmesine yetmiyordu, fakat demir-çelik fabrikaları bir kenara bırakılırsa gıda, tekstil, metal eşya üretimi yapan hafif ve orta ölçekli fabrikalara bağlı sanayileşme yolunda kararlı bir adımdı.

Kısacası, Atatürk döneminde ağır sanayi değil, *ağır sanayi sorunu* vardı. Osmanlı'daki gibi bu dönemde de ağır sanayi önceliği yoktu. Çünkü Osmanlı bir keşifler ve icatlar devleti değil, özellikle genişleme döneminde bir fetihler devleti idi. Lonca ve esnaf teşkilatları ile ihtiyaç kadar üretim prensibini benimseyen ve bu doğrultuda keşif-buluş yapmayan bir devletin sanayileşme kaygısı öne çıkamazdı. Osmanlı, daha çok, topraklarını genişletme ve mevcut topraklarını en az kayıpla koruma güdüsüyle hareket etmekteydi. Atatürk de cumhuriyetin kuruluşu süreciyle ilgili olan siyasal sorunlarını devrimlerle çözmeye ağırlık veriyordu. Ağır sanayiye kurmak için Türkiye'nin ne yeterince vakti ne de nakdi vardı.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The subject and purpose of study is to examine a cross-section of Turkey's economy in terms of *political economy* in the context heavy industry problematic in the Atatürk era. Heavy industry refers to the manufacturing industry where machines called production vehicles are built, and capital-intensive goods and high levels of energy are used to employ high-skilled engineers and workers.

In this sense, the years 1923-1938, which is called the Atatürk period, do not include the years that left a mark on the history of the heavy industry, but the years when the industrial sector and industrialization problems are experienced technically. When examining why and how the period of Atatürk passed with a heavy industry longing, it is basically possible to move back to the century before the Ottoman Empire. The Ottoman Empire witnessed two waves of revolution that radically transformed Europe, one of its greatest rivals: The French Revolution, which gave rise to nationalism and republicanism in the 18th century, and the British Industrial Revolution, a consequence of the inventions that were made widespread in the 19th century and transformed into added value in the economy. Great sensitivities have been tried to be shown in the context of both revolution-specific conditions.

Pre-Atatürk: Economic and Industrial Structure in the Ottoman Empire

The Ottoman Empire was a patriarchal state where power passed from father to son. The Sultan, at the head of the state, had an absolute say in political, military and economic management. Here, not the long history of the Ottoman Empire, the focus is taken centuries before the transition to the Republic of Turkey his heir. This period can be called 1838 when the liberal foreign trade agreement was signed with England or 1908 when the İttihat and Terakki Party began to increase the power of the Ottoman Empire in order to heal the sick Ottoman with national drugs.

If the Ottoman Empire, which was generally military and geo-economically strong until the period of decline and collapse, was relatively backward, especially in the field of industry, one reason for this was that it could not provide the conditions for the transition to Western capitalism. Some economists, who were influenced by the French Revolution at various

levels as well as by the British Industrial Revolution and perhaps somewhat hampered in competing with developed Europe, stated that it was healthier to explain the economic structure of the Ottoman Empire with the *Asian type of production* (ATÜT). From a serious point of view, it was capitulations that prevented the development of the Ottomans, and otherwise the empire would be a central economy like France or Russia.

Atatürk Period: Economic Congress and Industrial Plans

Atatürk, who proclaimed the Republic yet, an economic congress arrangement consisting of a new economic regime and how Turkey will be managed with the industrialization policy will be monitored on a road map for the representatives of the sector is extremely significant. It would not be easy to establish an industrial country on an agricultural society. The five-year industrial plans implemented after 1930 in accordance with principles of the İzmir Economic Congress will show that the industrialization steps taken immediately in the Atatürk's Turkey, but it is quite weak material base of heavy industry. The Independence War destroyed human resources, the World Economic Crisis of 1929 abolished the eagerness of development through liberalism, the inability of agricultural incomes to create high capital accumulation, and so on developments have pointed to the existence of these weak material foundations.

February 1923 İzmir Economic Congress: The congress, which was convened with the groups of workers, industrialists, merchants and farmers under the leadership of Atatürk, aimed at securing the domestic bourgeoisie, especially the imperialist states. When the Republican regime was established, the economic policy order to be adopted would be liberalism, but statism would be applied until the private sector was strengthened. İşbank and Sümerbank would finance public-private investments.

1st Five-Year Industry Plan - I. IP (1933): A large part of the Western countries continue to struggle with the effects of the global economic crisis, while Turkey enters the 1st IP process. Tens of textile, ceramic and mining factories were established based on the production of basic consumer goods, and the domestic capital started to grow. High economic growth was achieved with Soviet and British foreign aid. Due to these positive developments, news and articles with 'Kemalist Renaissance' content were published in the world press.

2nd Five-Year Industrial Plan - II. IP (1936): While the 1st IP process continues successfully, 2nd IP projects are initiated in 1936. The scope of this new plan

is broader and includes the transition to heavy industry based on machine production. However, this plan could not be implemented due to the outbreak of World War II; instead, a defense plan with a war economy content was adopted.

Comparison of Two Industrial Plans in Heavy Industry Denominator

- In both plans, the industry, which is suitable for the economic structure and conditions of the country, which requires great capital and technical power and whose raw material is fully grown inside, is considered.
- Either plan does not include private entrepreneurship in industrial areas that require large capital and technology.
- It is pointed out that our underground and aboveground resources are abundant and high quality and it is planned to turn them into a gate of gain for the masses of people.
- In the 2nd IP, special attention was drawn to coal basins and power plants, especially in the context of national defense and economic development.
- In order to provide an infrastructure for the machinery industry, the plants that will process semi-finished products of the iron and steel plants being established according to the 1st IP have been proposed in the 2nd IP.
- The economic order on which both plans are based is statism and industrial investment policies have been applied or wanted to be implemented in this axis.
- The railway, which was developed with nationalization policies as well as the statism, became a transportation system which was used effectively in national industrialization as in Europe. Prime Minister İnönü's famous saying is that *We will knit the country with iron nets*.
- These plans, which are partially in line with the economic independence and national industrialization movements initiated since 1923, have shown concrete results by increasing industrial production relatively rapidly. Between 1923 and 1938, the share of the industrial sector in the GNP was 10% on average.

Conclusion

During Atatürk's era, there was neither heavy industrialism accumulation due to the new difficult conditions that were inherited from the Ottoman Empire, nor development planning, which included balanced industrialization. Nevertheless, improvements and formations that evoke the primitive industrial sector mainly and unbalanced development were followed in this process. The national investment policy based on public-private cooperation had a special place in Atatürk's economic policy approach and public-private investments should spread to all regions on the axis of statism. When Liberalism was wounded by the 1929 World Crisis, the state would be the pioneer and financier of industrialization despite its distant approach at the 1923 Izmir Economic Congress. With this aim and responsibility, while İşbank and Sümerbank financed 1st IP, which is based on the domestic production of consumption and intermediate goods until the end, these banks would finance the 2nd IP if the conjuncture allowed.

Atatürk's period, in the name of industrialization represents the most difficult period in Turkey. During his successor National Chief, the economic development and industrialization policies were implemented without compromising the equivalent budgetary principle and statism. Criticizing this period, which is identified with İnönü, the Democratic Party (DP), which has formed successive governments, contrary to liberal discourses, duplicates of the economic state enterprises (ESEs) and / or state-owned enterprises (SOEs) through the continued Turkey's industrialization. Each ESE/SOE, perhaps, in this period, just as it is in Turkey's Atatürk and İnönü period was not enough to become a country of heavy industry in the context of producing its own machines.

In short, during Atatürk's period, there was not the heavy industry but its problem. In this period, as in the Ottoman Empire, there was no heavy industry priority. Because in the expansion period, Ottoman was not a state of discoveries and inventions, but a state of conquest; the anxiety of industrialization of a state that did not make discovery-invention could not come to the fore. Rather, the Ottoman Empire was acting with the motive of expanding its territory and protecting its existing lands with the least loss. On the other hand, Atatürk focused on solving political problems related to the foundation of the republic through revolutions. Turkey had neither enough cash nor enough time for heavy industry.

KAYNAKÇA

- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - AKDTYK (1989), *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara.
- Avcıoğlu, D. (1980). *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (1984). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın, 1. Kitap*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Başkaya, F. (1992). *Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma: Paradigmanın İflassı-Resmi İdeolojinin Eleştirisine Katkı*, İstanbul: Doz Yayınları.
- Berkes, N. (1997). *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz - 2*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Can, B. (2000). *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cem, İ. (1989). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Clark, E. C. (1974). Ottoman Industrial Revolution, *International Journal of Middle East Studies*, 5(1), 65-76.
- Divitçioğlu, S. (2003). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu-Marksist Üretim Tarzı Kavramı*, İstanbul: YKY.
- İnan, A. (1989a). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1989b). Önsöz-1973, içinde. *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gözcü, A. (2008). 1929 Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada 'Yeni Türkiye' Algısı ve Türkiye'nin Ekonomik Arayışlarına İlişkin Saptamalar, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 273-289.
- Hamitoğulları, B. (1974). Kamu Kesimi ve Sanayileşme, içinde. *Cumhuriyetin 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, Ankara: AÜSBF Maliye Enstitüsü Yayınları No: 36, 133-206.
- İnönü, İ. (1998). *Cumhuriyetin İlk Yılları - II (1923-1938)*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Kalaycı, İ. (2008). Atatürk'ün Kalkınma Modeli: Devletçi İktisat Politikası Boyutu, *Ekonomik Yaklaşım*, 19, Özel Sayı (Aydın Güven Gürkan'a Armağan), 227-249.
- Kalaycı, İ. (2009). Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar, *Maliye Dergisi*, 156, 152-176.
- Karlık, S. R. (2005). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kerwin, R. W. (1995). Türkiye'de Devletçilik, Çev. N.Coşar, N. Coşar (Ed.), içinde *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 97-114.
- Kılıçbay, A. (1999). *Türk Ekonomisi: Modeller-Politikalar-Stratejiler*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Kıpal, U. & Uyank, Ö. (2001). *Türkiye Milli İktisat Tarihi/Devletçilik*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koraltürk, M. (1999). Devletçi Sanayi Politikaları ve Âli İktisat Meclisi, içinde *75 Yılda Çarklardan Chip'lere*, İstanbul: T.İş Bankası-İMKB-Tarih Vakfı Ortak Yayımları, 63-69.

- Kuruç, B. (1987). Türkiye'nin Sanayileşmesinde Kamu Sektörü ve Planlama. içinde *1987 Sanayi Kongresi Bildirileri*, Ankara: TMMOB Yayını No: 127, 249-270.
- Morgil, O. (2002). Büyüme ve Sanayileşme Politikaları, B. Yediyıldız (Ed.), içinde *Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi AİİTE Yayını, 37-51.
- Ökçün, A. G. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, AÜSBF Yayınları.
- Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 5-12.
- Pakdemirli, E. (1991). *Ekonomimizin 1923'ten 1990'a Sayısal Görünümü*, 2.b., İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Parasız, İ. (1999). *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Quataert, D. (2008). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. T. Güney, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, H. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1983). *1929 Dünya Buhramında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No: 30.
- Uluatam, Ö. & Tan, T. (1982). *Türk İktisat Politikasının Hukuki Çerçevesi*, Ankara: AÜSBF, Yayını.
- Ülgener, S. (1971). Takdim: Türkiye'de Planlama ve Planlı Döneme Geçiş, içinde *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri Konferans Serisi*, 1. İstanbul: İ.Ü. İktisadi Gelişme Enstitüsü Yayın No: 20, 3-9.